

ТОДОР БОЯДЖИЕВ И БЪЛГАРСКОТО ЕЗИКОЗНАНИЕ

ВЛАДИМИР ЖОБОВ

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

zhobov@slav.uni-sofia.bg

TODOR BOYADZHEV AND BULGARIAN LINGUISTICS

VLADIMIR ZHOBOV

SOFIA UNIVERSITY ST. KLIMENT OHRIDSKI

zhobov@slav.uni-sofia.bg

Преди една година ни напусна един от най-ярките представители на поколението български езиковеди, които започват пътя си в науката за българския език през втората половина на миналия век – проф. Тодор Бояджиев. Трудно е да се посочи дял на езикознанието, в който той да не е оставил съществени приноси, нито е възможно в подобен кратък текст да се изброят всичките му значими трудове. Ще се спра на онези от тях, които са етап в развитието на българското езикознание и които не само синтезират постигнатото преди, но наред с това са и съществен теоретичен принос на равнището на съвременното езикознание, както и на студии, които дават представа за подхода му като изследовател.

В областта на фонетиката такъв труд е „Българска фонетика“ (1977, в съавторство с Димитър Тилков) – многократно преиздаван и използван и досега в преподаването във филологическите факултети. Какво обуславя трайния успех на книгата? Мнозина биха посочили, че това е първият труд, който предлага изчерпателно акустично описание на звуковете в българския език – основно заслуга на Димитър Тилков, както и на доброто за времето си обзавеждане във Фонетичната лаборатория към Института за български език. В скоби, освен с всичко друго, проф. Тодор Бояджиев допринася в тази книга и с дълбокия си и богат глас. Големият принос на книгата е в това, че акустичните данни се използват за убедителен анализ на българската фонологична система в рамките на една от най-влиятелните теории в историята на фонологията – дистинктивните признаци на Роман Якобсон, Морис Хале и Гунар Фант (приложена преди това от проф. Т. Бояджиев върху диалектен материал в книгата за с. Съчанли). С течение на времето

някои от основните принципи на тази теория бяха подложени на преосмисляне, например стриктният бинаризм, но не и приоритетът на акустиката. Дори когато фонетичите се върнаха към традиционните артикулационни термини, те правеха това с ясното разбиране, че когато говорят за „предни“ и „задни“ гласни например, имат предвид гласни с висок и съответно с нисък втори формант. Трябва да се отбележи и подробното и прецизно илюстриране на всички фонологични опозиции с минимални двойки.

Проф. Тодор Бояджиев е участник и в авторския колектив на „Граматика на съвременния български книжовен език. Том 1. Фонетика и фонология“ (1982), в която значително разширява наблюденията си върху ударението (предмет и на отделна негова книга – „Ударението в българския книжовен език“ (1978), в съавторство отново с Димитър Тилков) и особено върху фонетичните редувания.

Заедно с Ирена Савицка проф. Бояджиев е автор на „Българско-полска съпоставителна граматика. Том 1. Фонетика“ (1988), която се ткроява с иновативния си теоретичен модел и използвания метаезик. Описани са редица факултативни правила и тенденции в разговорната реч, някои от които, например обеззвучаването на гласни, за първи път. Според авторитетни чуждестранни българисти като Ърнест Скатън книгата е сред най-доброто написано дотогава в областта на българската фонетика. Богатият теоретичен репертоар характеризира целия творчески път на проф. Т. Бояджиев. Ще отбележа и статията „Ударението и звуковата структура на българската дума“, в която се прилагат принципите на генеративната фонология.

Значително място в научните търсения на проф. Тодор Бояджиев заемат и проблемите на българската лексика. Ще отбележа текстове като „За поетическите неологизми“ (1975), „Лексикални стилистични пластове в книжовния език“ (1978), „Промени в речниковия състав на българския език“ (1994), „Динамични процеси в лексикалния състав на българския език“ (1995) и разбира се, обобщаващия труд „Българска лексикология“ (1986), също преиздаван многократно и използван от десетилетия като университетски учебник, наред със „Съвременен български език“ (1998, в съавторство с Иван Куцаров и Йордан Пенчев), където проф. Т. Бояджиев е автор на дяловете „Фонетика“, „Лексикология“ и „Словообразуване“.

Най-значителен и съществен дял в научното дело на проф. Тодор Бояджиев е посветен на диалектите на българския език. За да се разберат приносите му в българската диалектология, трябва да се отбележи дълголетната му събирателска работа. За родения в семейство на тракийски бежанци професор проучването на българските говори в Източна и Западна Тракия беше дълг и съдба. Той упорито и системно издирваше новото местоживене на бежанците и ежегодно организираше и ръководеше теренни проучвания. Този огромен труд довършва започнатото от Стефан Младенов и Христо Кодов и позволява за българската езиковедска наука да бъдат съхранени достоверни данни за говори, които обхващат около една шеста от

българската езикова територия. Тези данни са систематизирани и анализирани в един от най-значителните му трудове – „Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия“ (1991). Всестранно, включително по програмата на *Българския диалектен атлас*, са проучени 130 селища, приложени са 56 карти. Това изследване е предшествано от редица монографии и студии: „Говорът на с. Съчанли, Гюмюрджинско“ (1972), „Говорът на тракийските преселници от с. Орешник, Елховско“ (1979), „Говорът на селата Еникьой и Габрово, Ксантийско“ (1983), „Към характеристиката на българските говори в Дедеагачко“ (1984), „Класификация на тракийските говори“ (1988). Специално внимание заслужават и лексикографските приноси на проф. Т. Бояджиев: „Речник на говора на с. Съчанли, Гюмюрджинско“ (1971), „Из лексиката на Дервент, Дедеагачко“ (1970).

В диалектоложките си работи проф. Тодор Бояджиев не се ограничава само с проучването на тракийските говори. Неговият подход се отличава със съчетаване на синхрония и диахрония, с уменията да се откриват общи тенденции в развитието на различни диалекти. Пример за това е отделянето в неговите трудове на групата на западните балкански говори, както и най-подробната характеристика на рупските говори в българската диалектология. Някои от най-значителните му трудове са обединени в сборника „Книжовен език и диалекти“ (2012).

Редица публикации на проф. Тодор Бояджиев са посветени на мястото на диалектите и различните междинни формации в съвременната езикова ситуация. Пример за това са статиите „Книжовен език и диалекти“, „Българските диалекти в съвременната езикова ситуация“, „Разговорният език и книжовната нормативност“ и др. В тях той демонстрира реалистичен и балансиран поглед върху динамиката на езиковите процеси, чужд както на волунтаризма, така и на академичния патернализъм, който понякога се проявява в превъзнасяне на езикови и етнографски резервати.

Според мен е особено важно да се изтъкнат два доклада на проф. Т. Бояджиев, съответно на Първия международен конгрес по българистика („Принципи и методи за класификация на българските говори“ (1983) и на Международния славистичен конгрес в София („Принципи и методи за класификация на диалектите в славянските езици“ (1988)). В тях се предлагат убедителни решения за някои от най-сложните теоретични проблеми в диалектологията, от които редица авторитети просто вдигат ръце – за характера на диалектните класификации, например защо те могат да бъдат само вътрешноезикови (идеята е твърде близо до т.нар. каскадна теория в социолингвистиката), за релевантността на диалектните признаци, т.е. защо някои признаци се оказват по-важни от други при анализа на конкретен език.

Негови статии върху конкретни проблеми, напр. „Фонема /в/ в българските диалекти“, „Фонема /ф/ в българските диалекти“, са образец за изчерпателно и всестранно проучване, съчетаващо диахрония, синхрония и лингвогеография.

Проф. Т. Бояджиев беше и еталон за университетски преподавател. Десетилетия наред четеше лекции по фонетика, лексикология, диалектология и различни спецкурсове и неизменно беше сред най-обичаните преподаватели. Основно свързан със Софийския университет „Св. Климент Охридски“, той преподаваше и в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, Бургаския свободен университет и Университета „Проф. д-р Асен Златаров“. Работата му като научен ръководител на мнозина успешно защитили докторанти беше неповторимо съчетание от толерантност и възискателност.

Невероятната трудоспособност на проф. Тодор Бояджиев му позволяваше да съчетава внушителната си научна продукция с работата си като организатор и ръководител: заместник-декан и декан на Факултета по славянски филологии и ръководител на Катедрата по български език в Софийския университет, директор на Института за български език и ръководител на Лабораторията по опитна фонетика към Института, ректор на Шуменския университет, главен редактор на сп. „Български език и литература“, председател на Българския национален комитет на славистите, заместник-председател на Международния комитет на славистите, организатор на Десетия международен конгрес на славистите в София (1988). За изключителните си заслуги към науката и университетското образование е избран за член-кореспондент на Българската академия на науките (1989), удостоен е със званията *Почетен доктор на Шуменския университет*, *Почетен гражданин на Шумен* (2001 г.) и *Почетен доктор на Пловдивския университет* (2011).

В трудовете на проф. Тодор Бояджиев ще открием всичко – описание на нови, неизвестни преди форми, прецизни класификации, обобщения за историческото развитие на диалектите и отношенията между тях. Те му осигуряват място между най-значителните творци на българското езикознание. В спомените на тези, които го познаваха, той ще остане и с изключителната си доброта и отзивчивост. Качества, които бележат цялостното му присъствие в науката и дейността му като преподавател и ръководител.

Поклон пред светлата му памет!

✉ Проф. д-р Владимир Жобов

Катедра по български език, Факултет по славянски филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София, България

✉ Prof. Vladimir Zhobov, PhD
Department of Bulgarian Language, Faculty of Slavic Studies
Sofia University St. Kliment Ohridski
15 Tsar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504, Bulgaria